

Yoksulluğu tartışmak

02/07/2006

Geçtiğimiz hafta İstanbul'da, yoksullukla mücadelede "Şartlı Nakit Transferleri" (ŞNT) konulu, dünyanın neredeyse her ülkesinden uzmanların katıldığı çok büyük bir uluslararası konferans yapıldı. ŞNT kavramı, yoksul ailelere düzenli olarak...

AYŞE BUĞRA

Geçtiğimiz hafta İstanbul'da, yoksullukla mücadelede "Şartlı Nakit Transferleri" (ŞNT) konulu, dünyanın neredeyse her ülkesinden uzmanların katıldığı çok büyük bir uluslararası konferans yapıldı. ŞNT kavramı, yoksul ailelere düzenli olarak, ama önceden belirlenmiş koşulların yerine getirilmesi kaydıyla yapılan parasal yardımları tanımlıyor. Türkiye'de bir Dünya Bankası projesi olarak, bankanın verdiği kredilerle Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü (SYDGM) tarafından yürütülen uygulama, çocuk başına yapılan çok düşük miktarda yardımlardan oluşuyor. Yardım koşulu, okul öncesi yaşta çocukların aşılarının yapılması ve düzenli sağlık kontrolünden geçirilmeleri, okul yaşındakilerin de okula gönderilmesi. Bu tür programlar, farklı biçimlerde, dünyanın pek çok ülkesinde uygulanıyor. Konferansın amacı, bu uygulamalarla ilgili uluslararası deneyimlerin paylaşılmasıydı. Ortak deneyimler, dünyanın her yerinde düzenli parasal yardımların, hem yoksullukla mücadelede hem de okullaşma oranlarını ve çocuk sağlığını olumlu etkilemede son derece olumlu sonuçlar verdiğini gösteriyor. Türkiye'de sık sık gündeme gelen, "sosyal yardımların insanları tembelleğe teşvik ettiği", "yoksulluk kültürünü pekiştirdiği" ya da çocuk yardımlarının "doğurganlığı artırdığı" yönündeki ideolojik mülahazaların tamamen temelsiz olduğu görülüyor. Konferansta tartışılan ilginç konulardan biri, yardımın koşullu olmasının ölçüde gerekli olduğuydu. Katılımcılardan bazıları, çocukları okula gönderme veya sağlık kontrolünden geçirme şartıyla verilmese de, yoksul ailelere yapılan düzenli gelir desteğinin zaten okullaşmayı ve sağlıklılığı artırdığını savundular. Bu da, anlaşılması çok zor bir durum değil. Çok cüzi miktarda da olsa, ellerine her ay düzenli bir para geçeceğini bilen insanların, hayatın belirsizliğinden kaynaklanan psikolojik gerilimlerin bir ölçüde hafiflemesiyle birlikte, hayatlarıyla ilgili daha rasyonel kararlar alabilmeleri anlaşılır bir şey.

Konferansta Başbakan ve Devlet Bakanı Beşir Atalay birer açış konuşması yaptılar. Katılımcılar arasında başka bakanlar ve üst düzey bürokratlar da bulunuyordu. Hiç değilse bu sebepten, konferansın epeyce ilgi çekmesi beklenirdi, ama olayın medya ve kamuoyunda yankı uyandırdığı söylenemez.

Oysa yoksulluk Türkiye'de medya ve kamuoyunun ilgilenmediği bir konu değil. Ama yoksullukla ilgilenme biçimimiz, sosyal politika taleplerine ve sosyal harcamalarla ilgili bir sorgulamaya dönüşebilecek nitelikte değil. Ya çarpıcı yoksul manzaraları sergileniyor, ya bireysel hayırseverlik örnekleri övülerek gündeme getiriliyor ya da mesela "mikrokredi mucizesi" yoluyla, kendini kurtaran bir yoksul haber yapılıyor. Yoksulluk sosyal politika bağlamında, sosyal yardımlara ayrılan ya da ayrılmayan kamu kaynakları bağlamında tartışılmıyor.

Bu, özellikle sosyal güvenlik reformunun gündemde olduğu bugünlerde, çok ciddi bir sorun. Bu reform paketinin, Meclis'ten geçen sosyal güvenlik ve genel sağlık sigortasının yanı sıra, sosyal yardımlarla ilgili üçüncü bir ayağı daha vardı. Ama o ayakla ilgili olarak hazırlanmış

olan taslak Meclis'e getirilmedi ve artık hiç tartışılmıyor. Yoksulların sesi çıkmadığı için de, kimsenin "ne oluyor" dediği yok. Halbuki bu çok anlamlı bir tasarıydı. Anlamlıydı çünkü sosyal yardımları diğer sosyal güvenlik önlemleri ile birlikte, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'na bağlı Sosyal Güvenlik Kurumu şemsiyesi altına alıyordu. Yani, sosyal yardım, sosyal güvenlik haklarını düzenleyen kurumsal çatı altında, onlarla birlikte ele alınıyordu. Dolayısıyla sosyal yardımın bir hak olarak tartışılabileceği bir noktaya gelme imkanı doğuyordu.

Milyar dolarlık bütçe

Tam da bu imkanın, hükümet ve bürokrasi içinde bazı huzursuzluklar doğurduğunu görebiliyoruz. SYDGM, doğal olarak, kontrolündeki bir milyar dolarlık, rahat kullanılabilir bütçe dışı kaynağı elinden bırakmak istemiyor. Yoksulluk ve sosyal dışlanmayla mücadeleyi büyüme ve istihdam artışıyla özdeşleştiren ve hak temelli sosyal yardım fikrine ciddi biçimde karşı olduğu fark edilen Devlet Planlama Teşkilatı ise SYDGM'nin Türkiye'nin tek sosyal yardım müessesesi olarak kalmasını savunuyor. Bu durumda, Türkiye'de hak temelli bir sosyal yardım politikasını yürütebilecek tek kuruluş olan Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'na bağlı Sosyal Güvenlik Kurumu'nun bu alanda devre dışı bırakılma ihtimali güçleniyor.

Yoksulluğu tanımlayan özelliklerden biri, "sesini duyuramamak"tır. Yoksulların bu konudaki tercihlerini ortaya koymaları beklenemeyeceğine göre, kimsenin onlar adına konuşmadığı bir ortamda, Türkiye'de çağdaş bir sosyal yardım politikasının kurumsal yapısının güçlenmesi çok kolay görünmüyor.

SYDGM, 1986'da, o dönemin pek çok bütçe dışı fonundan biri olarak, "şanlı vakıf geleneğimize" ve "yüksek hayırseverlik kültürümüze" atıflarla kuruldu. AKP döneminde genel müdürlük haline geldi. Başlangıçta özellikle özel bağışları yoksul yardımlarına kanalize eden bir kuruluş olması bekleniyordu, ama beklenen bağışlar gelmedi. Dolayısıyla bütçe dışı bazı kesintilerle sağlanan kamu kaynakları kullanılarak, 900 küsur yerel vakıf aracılığıyla, gayet düzensiz bir biçimde, çoğu zaman aynı bazen de nakdi yardımlar dağıtıldı. AKP döneminde, nakdi sosyal yardım karşıtı görüşler iyice güçlendi ve mikrokredi uygulamalarına ayrılan pay giderek arttı. Ama hiçbir dönemde, nitelikleri ne olursa olsun, yapılan yardımlar hak temelli bir yaklaşımla yapılmadı. Aksine yerel vakıf yöneticilerinin çoğu, genellikle, "yardımı hak sayan utanmaz yoksulları" ayıplama eğilimindeydiler. Yardım hak sayılmadığı için de, sosyal yardım fonunu başka amaçlarla kullanma eğilimi her zaman güçlüydü. Hemen hemen her dönemde, fonun karşılama masrafları için, bölgedeki restorasyon çalışmaları için ya da geçtiğimiz günlerde basına yansıyan Devlet Denetleme Kurulu raporunda belirtildiği gibi, belediyelerin ihtiyaçları için kullanıldığı haberleri duyuldu.

SYDGM'nin fon olarak kuruluşuna yansıyan anlayış, bu kurumun hak temelli modern bir sosyal yardım kurumu haline gelmesine elverişli değil. Dolayısıyla kurum bu yapısıyla sosyal yardım alanına hakim olduğu sürece, kaynakların amaç dışı kullanılmasını önlemek, şeffaf ve denetenebilir bir uygulama sağlamak çok güç. Ayrıca, benim gibi alanda çalışanların kolayca gözlemleyebildikleri gibi, sadaka anlayışıyla yapılan bu yardımlar yoksulların kamu kurumlarına duydukları güvensizliği ortadan kaldırmayıp pekiştiriyor, devlet-vatandaş ilişkisini düzeltereklerine bozuyor. Bu, sadece orada değil ama özellikle Doğu ve Güneydoğu'da çok net görülüyor.

Bütün bunlara rağmen, uzun süredir bu alanda çalışan vakıfların elinde birikmiş önemli bir bilgi ve tecrübe var. Bunu ziyan etmemek ve kurumsal yapının yerel ihtiyaçları dikkate alabilecek niteliğini göz önünde tutarak, SYDGM'yi kendisine bağlı vakıflarla birlikte Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı bünyesine aktarmak, Türkiye'de hak temelli bir yoksullukla mücadele politikasına geçişin ilk şartı gibi görünüyor. Keşke bunu benimseyip peşini kovalayacak birileri olsa, bu yönde bir kamuoyu baskısı oluşabilse.

AYŞE BUĞRA: Boğaziçi Üni., Sosyal Politika Forumu